

ความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลาย
ในพื้นที่จังหวัดยะลา
THE SUSTAINABILITY OF THE AGRICULTURAL COMMUNITY
AMID THE DIVERSITY

¹พระครูสุวรรณสุตาลังการ, ²วราปรัชญ์ ลาวัลย์วิไลวงศ์
³รังสรรค์ วัฒนาชัยวณิช และ ⁴วีระศักดิ์ บุญญดิษฐ์

¹Phrakhrusuwansutalangkan, ²Waraprat Lawanwilaiwong

³Rangsan Wattanachaiwanich and ⁴Verasak Boonyadit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹rangsan.wat@mcu.ac.th

Received: September 24, 2023; **Revised:** November 28, 2023; **Accepted:** December 31, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษารูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมแบบมีส่วนร่วมท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา 3) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา โดยสัมภาษณ์ผู้นำภาครัฐ ภาคชุมชน และผู้นำภาคเครือข่าย จำนวน 9 คน ทำการจัดกิจกรรมความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตร ประกอบด้วย 1) การส่งเสริมการเรียนรู้ 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ 3) การพัฒนาความร่วมมือ และทำการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการวิจัยฯ จังหวัดยะลา จำนวน 15 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตร ประกอบด้วย 1) แนวความคิดในการทำเกษตรกรรม 2) เป้าหมายในการทำเกษตรกรรม 3) แหล่งที่มาความรู้/ทักษะการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร ส่วนในเรื่องของการพัฒนากิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนภาคการเกษตร มีขั้นตอนการดำเนินการ คือ 1) การสร้าง

¹ อาจารย์ ดร.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

² ครูชำนาญการ กลุ่มสาระ ฯ : การงานอาชีพ โรงเรียนนวมินทราชูทิศ ทักษิณ

³ นักวิเคราะห์นโยบายและแผน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

⁴ อาจารย์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

ระบบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ 2) การสร้างตลาดแนวใหม่โดยใช้ช่องทางการค้าออนไลน์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ และสุดท้ายการเสริมสร้างเครือข่ายของชุมชนภาคการเกษตร ประกอบไปด้วย 1) การเชื่อมโยงตลาดในพื้นที่ชุมชน 2) หลักเศรษฐกิจพอเพียง 3) การตลาดยุค 4.0 4) ตลาดเป็นธรรม 5) การเชื่อมโยงตลาด

คำสำคัญ : รูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตร, กิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนภาคการเกษตร, การเสริมสร้างเครือข่ายของชุมชนภาคการเกษตร

Abstract

This research is participatory action research (PAR). The objectives are 1) to study the sustainability model of the agricultural community among the diversity in the Yala province. 2) to develop participatory activities in the midst of diversity in the Yala province. 3) to strengthen the network among the diversity in Yala Province by interviewing leaders of government sector, community sector, and network sector leaders, totaling 9 people, Organize sustainability activities for communities in the agricultural sector, consisting of 1) learning promotion. 2) product development. 3) cooperation development and conducting a Focus Group Discussion with 15 target groups participating in the research project in Yala Province. The results showed that The sustainability model of the agricultural community consists of 1) agricultural concepts, 2) agricultural goals, 3) sources of knowledge/skills in farming of farmers. As for the development of participatory activities in the agricultural sector There are steps to follow: 1) creating a system for certification of organic agriculture with participation in the area; 2) creating a new market by Implement a local, participatory online commerce channel. And finally, the strengthening of community networks in the agricultural sector consists of 1) linking markets in community areas 2) sufficiency economy principles 3) 4.0 era marketing 4) fair market 5) linking markets.

Keyword : Sustainability model of the agricultural community., Participatory activities of the agricultural community., Strengthening networks of agricultural communities.

บทนำ

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 320.69 ล้านไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่า 107.24 ล้านไร่ พื้นที่เกษตรกรรม 149.24 ล้านไร่ และที่เหลือเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์นอกภาคการเกษตร (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2559) จะเห็นว่าประเทศไทยมีที่ดินที่ใช้เพื่อการเกษตรถึงร้อยละ 46.53 ของ

พื้นที่ทั้งหมด แต่การใช้ประโยชน์ในปัจจุบันยังไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควร จะเห็นว่าที่ผ่านมา การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรไทยจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ หรือขยายขนาดที่ดินในการทำการเกษตรมากกว่าการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตต่อพื้นที่ ทรัพยากรที่ดินถือเป็นทรัพยากรพื้นฐานในการสร้างปัจจัยการผลิตของภาคเกษตรกรรมที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนไทยหลายด้าน แต่ในช่วงประมาณสี่สิบปีที่ผ่านมา การเกษตรของไทยเน้นการผลิตเพื่อการส่งออกมากขึ้น หน่วยงานหลายภาคส่วนจึงเร่งส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้พันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูง ซึ่งจะต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีในปริมาณมาก เมื่อใช้ต่อเนื่องเป็นเวลานานทำให้ดินมีสภาพเสื่อมโทรม ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลงต้องพึ่งปัจจัยการผลิตมากขึ้นเรื่อย ๆ นำมาซึ่งต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วไม่สมดุลกับรายได้จากการขายผลผลิต ทำให้เกษตรกรประสบภาวะขาดทุนและมีหนี้สิน นำไปสู่การขยายพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิต บางรายต้องขายที่ดินทำกิน แล้วบุกรุกพื้นที่ป่า มีการละทิ้งถิ่นฐานหรือพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่เพิ่มมากขึ้น การผลิตที่ขาดการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมยังส่งผลทำให้ทรัพยากรที่ดิน น้ำ และป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ เกิดผลเสียไม่เฉพาะต่อผลผลิตที่ลดลงเท่านั้น แต่ยังสร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศ ที่เห็นได้ชัดคือ ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง นอกจากนี้ ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มีการนำที่ดิน ที่เหมาะสมกับการเกษตรไปใช้เพื่อกิจกรรมอื่น ซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศและความเป็นอยู่ของเกษตรกรในอนาคตได้

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการผลิตสินค้าเกษตรสำคัญของโลก มีมูลค่าการส่งออกสินค้าทางการเกษตรไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในปี 2558 ถึง 2559 ประมาณ 4,900 ล้านบาท แต่ผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวน ประกอบกับความเสื่อมโทรมจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีผลกระทบต่อผลผลิตภาคการเกษตรทั้งด้านปริมาณการผลิตที่ลดลงและผลผลิตคุณภาพต่ำส่งผลกระทบต่อรายได้ของประชาชนในภาคการเกษตร เนื่องจากจำนวนแรงงานที่ทำงานในภาคเกษตรร้อยละ 30.18 จากจำนวนแรงงานผู้มีงานทำทั้งหมดจำนวน 37.14 ล้านคน ซึ่งสัดส่วนมากเกือบครึ่งหนึ่งของแรงงานนอกภาคการเกษตรที่มีร้อยละ 69.82 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559) ส่งผลให้ภาคการเกษตรมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศที่รัฐบาลต้องมีการดำเนินนโยบายที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาในภาคการเกษตรอย่างยั่งยืน เพราะปัญหาของประชาชนส่วนใหญ่ในภาคการเกษตรมีความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้เมื่อเทียบกับ นอกภาคการเกษตร ปัญหาความยากจนและหนี้สินในครัวเรือน จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2558 แสดงรายได้ของครัวเรือนเฉลี่ยเดือนละ 26,915 บาทและหนี้สินเฉลี่ยต่อปี 156,770 บาท ซึ่งพบว่า กำไรสุทธิจากการทำการเกษตรอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับรายได้จากค่าจ้างและเงินเดือนที่สูงกว่าหลายเท่า รวมถึงระดับของหนี้สินที่ใช้ลงทุนในการเกษตรสูงกว่าการลงทุนในการทำธุรกิจ

ผลการศึกษาวิจัยหลายแห่งยืนยันตรงกันว่า ในระยะที่ผ่านมาภาคเกษตรของไทยมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ผลสำเร็จของการพัฒนาดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพ

สิ่งแวดล้อมโดยรวม จนเริ่มส่งผลเป็นข้อจำกัดต่อการเพิ่มผลผลิตมวลรวมทางการเกษตรและเริ่มเป็นที่ตระหนักแล้วว่าการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมาเป็นไปอย่างไม่ยั่งยืน และจะส่งผลกระทบต่อเป็นข้อจำกัดต่อการเพิ่มผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรและยุวเกษตรกรไทยต่อไปหากไม่เร่งรีบแก้ไข (อรุณ อวนสกุล, 2543)

สุวินัย รันดา (2543) กล่าวว่าตลอดระยะเวลาของการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมาภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้ใช้ยุทธวิธีที่ไม่สอดคล้องกับหลักปรัชญาในการส่งเสริมการเกษตรที่ว่า “จะต้องพัฒนาเกษตรกรให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้” แต่กลับใช้วิธีการส่งเสริมการเกษตรแบบสำเร็จรูปในรูปแบบของ “เกษตรสงเคราะห์” ที่ให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิตที่จำเป็นแก่เกษตรกรในการเพิ่มผลผลิตของตน เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ ลดน้อยลง เกษตรกรที่เคยเป็นเจ้าของที่ดินกลายเป็นผู้เช่าหรือ ผู้รับจ้าง ผู้ขายแรงงาน ระบบนิเวศในท้องถิ่นและชุมชนเปลี่ยนไปจนยากที่จะกลับคืน

ดร.เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2544) สมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตของเกษตรกรค่อนข้างมีดราม่าเพราะมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สำคัญ 5 ประการ คือ เรื่องที่ดินทำกิน การเข้าถึงทรัพยากร หนี้สินการตลาดและสุขภาพที่ทำให้เกษตรกรอยู่ไม่รอดส่งผลให้จำนวนเกษตรกรของไทยมีแนวโน้มลดลง จึงได้เสนอแนวคิดในเชิงหลักการเพื่อก้าวข้ามภาวะวิกฤต คือ 1. ต้องมีความเชื่อมั่นในคุณค่าของการเกษตรและเกษตรกรว่าเป็นฐานรากสำคัญของประเทศ หากไร้การเกษตร ประเทศไทยจะกลายเป็นประเทศที่อ่อนแอและพึ่งตนเองไม่ได้แม้แต่ด้านอาหารและยา 2. ปัญหาการเกษตรทุกปัญหาแก้ไขได้ด้วยวิถีทางที่สร้างสรรค์และเป็นระบบ 3. เกษตรกรต้องแก้ปัญหาของเกษตรกรเองไม่มีใครแก้ไขปัญหาเกษตรกรได้นอกจากตัวเกษตรกรเอง 4. รัฐต้องสนับสนุนเกษตรกรให้แก้ปัญหาตนเอง รัฐต้องมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงระดับประคองให้กลุ่มองค์กรเกษตรกรยืนหยัดได้ด้วยตนเอง 5. ภาคธุรกิจเอกชนต้องไม่เอาเปรียบเกษตรกร ต้องร่วมรับความเสี่ยงกับเกษตรกร

ดังนั้นคณะผู้วิจัยสนใจที่ศึกษาวิจัยความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา เพื่อการเสริมสร้างในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมเพื่อความยั่งยืนของชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ของเกษตรกรสู่การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนและนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมแบบมีส่วนร่วมท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา
3. เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “ความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา” โดยมีเป้าหมายการวิจัย เพื่อประชาชนได้รับการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพ บนพื้นฐานแห่งชุมชนและสังคมที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อเชื่อมต่อการบริหารจัดการและสร้างเมืองอัจฉริยะตามแนวพระพุทธศาสนา ถือเป็นชุมชนและสังคมเมืองอัจฉริยะที่มากด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีผู้คนอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา และถือเป็นสังคมแห่งความสุขและสังคมแห่งความสันติสุขต้นแบบซึ่งเป็นงานวิจัยมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน นโยบายการส่งเสริมภาคการเกษตรอย่างยั่งยืนในประเทศไทย แนวคิดบทบาทแกนนำชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมและบริบทพื้นที่จังหวัดยะลาเป็นต้น การวิจัยในครั้งนี้ จะมีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อการรวบรวมและสืบค้นคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรมของผู้คนบนพื้นฐานแห่งความหลากหลายในพื้นที่เป็นพหุวัฒนธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม ค่านิยม จารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีของคนในจังหวัดยะลาผ่านผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชนชุมชน นักวิชาการ รวมจำนวน 3 รูป/คน พัฒนาวิเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตร จากการประชุมสัมมนาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับ และคัดเลือกตัวแทนเกษตรกรในจังหวัดยะลา รวม 15 รูป/คน เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ แล้วทำการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อสรุปวิเคราะห์ผลและรูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตร ในจังหวัดยะลา และมีการประชุมสัมมนาเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ความยั่งยืนของชุมชนสันติสุขท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัย ได้องค์ความรู้จากการวิจัยในประเด็น ดังนี้

1. แนวความคิดในการทำเกษตรกรรม

1.1 แนวคิดของกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างที่ทำเกษตรเคมี ส่วนใหญ่เป็นเพราะอยากมีอาชีพหรือรายได้เพื่อมาใช้จ่ายในครัวเรือน ได้แก่ปัจจัย 4 ที่มีความ จำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น รถยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ใน ครัวเรือน และกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างที่ทำเกษตรเคมีที่มีแนวคิดต่อการทำเกษตรทางเลือก ว่าทำยาก มี กระบวนการทำที่ยุ่ยากหลากหลายขั้นตอน ทั้งยังขาดองค์ความรู้ความเข้าใจในการทำ ที่สำคัญไม่ได้สร้างรายได้ที่มากแก่ครอบครัว การที่กลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรเคมีที่มีแนวคิดต่อการทำเกษตรเคมีด้วยกัน ว่าการทำเกษตรเคมีนั้นมีความจำเป็นต่อรายจ่าย ไม่ว่าจะเป็ค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตร

ค่าใช้จ่าย ในครัวเรือนจำพวกอาหาร สิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน เครื่องมือการทำเกษตร หรือเครื่องมือเลี้ยง ซัพ ซึ่งการทำเกษตรเคมีนั้นจะทำงานง่ายและให้ผลผลิตที่มาก สามารถจำหน่ายได้ ให้ค่าตอบแทนสูง

1.2 แนวคิดของกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างที่ทำเกษตรทางเลือก เป็นการทำให้ยังชีพ ทำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน โดยมุ่งเน้นที่การบริโภคไม่ได้มุ่งเน้นที่การขาย ปลูกเพื่อบริโภค ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน พืชผักปลอดภัย และแบ่งปันกันในชุมชน ซึ่งกลุ่มเกษตรกร ที่ทำเกษตรทางเลือกนั้นมีแนวคิดต่อการทำเกษตรทางเลือกด้วยกัน คือเกษตรแบบมีขั้นตอน พิถีพิถัน ยุ่งยาก ต้องใส่ใจในการทำ สิ่งที่ได้คือ ความสุข เกิดการพึ่งพาตนเอง และเกษตรเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต กลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรทางเลือกนั้นมีแนวคิดต่อการทำเกษตรเคมีคือ ทำเพราะความจำเป็น เพื่อส่งลูกเรียน เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน การใช้ทรัพยากรเยอะ ทั้งน้ำ อุปกรณ์ในการทำ แรงงาน ปัจจัยในการเพาะปลูก มีต้นทุนการผลิตที่สูง ทั้งค่าปุ๋ย และยา ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คุณภาพดินเสื่อม มีการบุกรุกพื้นที่ ขยะอันตรายเพิ่มมากขึ้น

2. เป้าหมายของการทำเกษตร

2.1 เป้าหมายของการทำเกษตรเคมีคือ การสร้างรายได้ให้กับตัวเองและครอบครัว เพื่อใช้จ่ายใน ครัวเรือน ในชีวิตประจำวัน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น บ้าน รถยนต์ สิ่งของ เครื่องใช้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ต้องแลกกับหนี้สินที่ต้องจ่าย อีกทั้งมีการการสูญเสียให้ลูกให้เรียนหนังสือ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ค่าใช้จ่ายด้วย สิ่งสุดท้ายคือการลงทุนต่อยอดในการทำเกษตรเคมีที่มีค่าใช้จ่ายที่สูงอยู่ เช่นกัน

2.2 เป้าหมายของเกษตรกรที่ทำเกษตรทางเลือก คือ การพึ่งพาตนเอง ไม่จำเป็นก็จะพึ่งพาสิ่งอื่นที่ไม่จำเป็น เน้นการบริโภคเอง เหลือกก็จะเป็นแบ่งปันหรือจำหน่ายในชุมชน เกษตรกรจะมีความสุขกับสิ่งที่ได้ทำ ได้ปลูก ได้กิน และแบ่งปัน

3. แหล่งที่มาความรู้/ ทักษะการทำเกษตรของกลุ่มเกษตรกร

3.1 แหล่งที่มาความรู้/ ทักษะการทำเกษตรของกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรเคมี แหล่งที่มาของความรู้และ ทักษะการทำเกษตรของเกษตรกรในชุมชนที่ใช้ในการทำเกษตรมาจาก ร้านค้าจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร นายทุน เพื่อนบ้าน บริษัทจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร หน่วยงาน/องค์กร และสื่อสาธารณะ วิทยุ อินเทอร์เน็ต โทรทัศน์

3.2 แหล่งที่มาความรู้/ ทักษะการทำเกษตรทางเลือก แหล่งที่มาความรู้ / ทักษะการทำเกษตรของเกษตรกรได้จาก หน่วยงาน/องค์กร สื่อสาธารณะ วิทยุ อินเทอร์เน็ต โทรทัศน์ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น เครือข่าย การมีเครือข่ายนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการทำเกษตรทางเลือกและการลองผิดลองถูก การทำเกษตรทางเลือกนั้นไม่มีสูตรหรือองค์ความรู้ที่ตายตัว แต่จะสามารถเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆได้จากการลงมือปฏิบัติแบบลองผิดลองถูก ซึ่งไม่ยึดติดกับตำราที่ได้เรียน อยู่ที่ว่าปรับแนวคิดกับพื้นที่ของตนเอง

4. การจัดการดิน โรคแมลงวัชพืช การจัดการดิน สภาพดินในปัจจุบันที่เสื่อมสภาพเรื่อย ๆ การทำเกษตรจึงใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อการเจริญเติบโตของพืช ปุ๋ยที่มีสูตรธาตุอาหารตามที่พืชต้องการ จะมีการใช้ปุ๋ยขาวในการปรับความเป็นกรดเป็นด่างในดินบ้าง โรคและแมลงก็เป็นปัญหาใหญ่ต่อเกษตร

ปัจจุบัน มีการกำจัดโรคและแมลงโดยใช้สารเคมีเพื่อประหยัดแรงงานและหย่นระยะเวลาในการทำงาน วัชพืชก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาของเกษตรกร และส่วนใหญ่ก็จะใช้สารเคมีในการกำจัดเช่นกัน

5. องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรม

5.1 องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำเกษตรทางเลือกนั้น มีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ โดยการรมควัน การตากแห้ง การฝังในดินและการคลุกขี้เถ้า และมีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์กัน มีการนำภูมิปัญญาในการจัดการโรคแมลง และการปรับปรุงบำรุงดิน ตั้งแต่การปลูกแบบผสมผสาน การใช้ความร้อนหรือการเผาเพื่อฆ่าเชื้อโรคและเมล็ดวัชพืช การใช้สมุนไพรไล่แมลง การใช้ขี้เถ้าสำหรับไล่แมลง ส่วนความเชื่อและพิธีกรรม มีการดูฤกษ์ยามในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว การเรียกขวัญหลังการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว มีความเชื่อในการเลี้ยงเจ้าที่ที่ปกป้องรักษาช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดี

5.2 องค์ความรู้ และภูมิปัญญาและความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำเกษตรเคมี คือการเก็บรักษา เมล็ดพันธุ์เพื่อการเพาะขยายพันธุ์ต่อ การใช้สมุนไพรในท้องถิ่นเพื่อป้องกันแมลง และการทำเกษตรกรรม ยังมีความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมอยู่ มีการดูฤกษ์ยามในการเพาะปลูก

6. ปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตร

6.1 ปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรเคมี ปัญหาหลัก ๆ ของการทำเกษตรเคมี คือ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูร้อน โรคและแมลงที่ตื้อยา และเพิ่มมากขึ้น วัตถุประสงค์ของการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวส่วนใหญ่จะซื้อจากร้านค้าเกือบทั้งหมด แรงงานที่ ช่วยกันทำ และราคาที่ไม่แน่นอน

6.2 ปัญหาและอุปสรรคของการทำเกษตรทางเลือก ปัญหาหลัก ๆ คือ โรคและแมลง ซึ่งตัวเกษตรกรเองก็ขาดความรู้ด้านการใช้สมุนไพรไล่แมลง ขาดแรงงานที่จะมาช่วยงาน ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ขาดมูลสัตว์ที่ใช้ทำปุ๋ยหมัก เพราะโค กระบือ ในชุมชนเริ่มน้อยลงจึงทำให้มีไม่เพียงพอ

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา คณะผู้วิจัยจะขออภิปรายผลดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษารูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา

การศึกษารูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา คณะผู้วิจัยได้ศึกษาในด้านแนวความคิดในการทำเกษตรกรรม ด้านเป้าหมายของเกษตรกร และด้านแหล่งที่มาความรู้ / ทักษะการทำเกษตรของเกษตรกร ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษารูปแบบความยั่งยืนของชุมชนภาคการเกษตรท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา พบว่า

1.1 แนวความคิดในการทำเกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นเพราะอยากมีอาชีพหรือรายได้เพื่อมาใช้จ่ายในครัวเรือน ได้แก่ปัจจัย 4 ที่มีความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพ และสิ่งที

นอกเหนือจากความจำเป็นพื้นฐาน อาทิ สิ่งอำนวยความสะดวก ต่าง ๆ เช่น รถยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ในครัวเรือน เป็นต้น ส่วนมากที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว เพราะความจำเป็น โดยมีผลตอบแทนและกำไรเป็นเป้าหมายหลัก และการทำเกษตรเชิงเดียวนั้นถึงแม้จะลำบากแต่ก็เป็นอาชีพเดียวที่ตนสามารถทำได้ในพื้นที่ ได้ผลตอบแทนสูง ที่สำคัญการเพาะปลูก การดูแลจัดการง่ายกว่าการทำเกษตรทางเลือก ซึ่งคิดว่ายุ่งยากบวกกับการไม่มีองค์ความรู้ในการทำเกษตรด้านนี้ อีกทั้งยังไม่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย การปลูกพืชเชิงเดี่ยวจึงเป็นทางเดียวที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี เพราะค่าตอบแทนที่ได้มานั้นก็เพื่อจะได้นำมาใช้จ่าย ในการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของพัชรพรรณ ยาโน (2552) ได้ศึกษาวิถีชีวิตกับการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสาน พบว่า 1) รูปแบบการทำเกษตรผสมผสานมีหลักการสอดคล้องกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ ของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยังสอดคล้องกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอื่น ๆ เช่น วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ พุทธเกษตร เกษตรกรรมธรรมชาติ อีกทั้งพบว่า อาชีพเกษตรกรรมนอกจากจะทำเพื่อเป็นการหาเลี้ยงชีพแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและเป็นหนทางแห่งการพัฒนาตนเองไปสู่ความสมบูรณ์ของการเป็นมนุษย์ 2) หลักคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบผสมผสานสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน มีการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง คือ มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง และปฏิบัติตนสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม นอกเหนือจากการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตแล้ว ยังยึดหลักการปฏิบัติตามวิถีทางธรรมชาติ ทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีครอบครัวที่อบอุ่น มีความพึงพอใจในชีวิต และมีความสุขอย่างยั่งยืน 3) อุปสรรคและความสำเร็จ พบว่าปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ ปัญหาจากภัยธรรมชาติและการทำการเกษตรแบบสวนกระแสสังคมในอดีต ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จคือ ความมุ่งมั่น อดทน ความเพียรและการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมด้วยรูปแบบของตนเอง 4) การเชื่อมโยงทางสังคม พบว่า เกษตรกรแบบผสมผสานมีการขยายผลความสำเร็จของตนเองเพื่อเชื่อมโยงกับสังคม เช่น มีการสร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและรวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ 5) การพัฒนาอาชีพ พบว่า การเข้าสู่อาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานได้รับอิทธิพลจากครอบครัวหรืออาชีพของบิดามารดา มีความพึงพอใจในอาชีพของตนเองและมีการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง

1.2 เป้าหมายในการทำเกษตรกรรม คือ การสร้างความมั่นคงให้กับตัวเองให้มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น อาชีพในการทำเกษตรเป็นอาชีพหนึ่งที่มีอยู่ทั่วประเทศ หรือทั่วโลก โดยมีเป้าหมาย คือ เงิน สิ่งที่มีมนุษย์ทุกคนล้วนต้องการ เป็นตัวแปรสำคัญที่สามารถหล่อเลี้ยงในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยการสร้างอาชีพตัวเอง การทำเกษตรถือเป็นอาชีพหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้เป็นอย่างดี อาจมีผลกระทบต่อระบบนิเวศน์บ้าง ก็เป็นอาชีพที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรของไทยและสามารถจัดเก็บบริโภคเองได้ ลดภาระใช้จ่าย แต่เมื่อทำเกษตรแล้ว โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ให้กับตัวเองและครอบครัว แต่สิ่งที่ได้รับจากการทำเกษตรทางเลือก 1) ความสุข ทุกคนที่ทำเกษตรทางเลือกนั้นจะทำได้ด้วยความสุข ทำด้วยความใส่ใจ การใช้เวลาว่างในการปลูกผักและได้บริโภคผักที่สะอาดปลอดภัย 2) เกิดการพึ่งพาตนเอง ซึ่งกระบวนการหรือขั้นตอนการทำงานต่างๆเป็นการลง

มือปฏิบัติ ด้วยตนเองทั้งสิ้น มีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เพื่อไว้ปลูกต่อไป มีความหลากหลายของพืชผักที่ปลูก ซึ่งมีผลดีในระยะยาว เช่น การมีพืชผักไว้บริโภคเกือบทั้งปี การไม่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ เป็นต้น สิ่งสำคัญอีกข้อของการพึ่งพาตนเอง คือ การพอเพียงและพอประมาณ 3) เกษตรเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต เพราะเกษตรทางเลือกสามารถทำได้ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย อีกทั้งยังเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและเกษตรกรได้ยังวิถีชีวิตของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของง่ายงาม ประจวบวัน (2558). ที่ได้ศึกษาถึงการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ชุมชนบ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ พัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของชุมชน บ้านหลักเมตรตำบลทุ่งขวางอำเภอกำแพงแสนจังหวัดนครปฐมซึ่งมีการศึกษา พัฒนาการในการผลิตทางการเกษตรศักยภาพ ข้อจำกัดของระบบการผลิต ความ ตระหนักรู้เรื่องอาหารเกษตรปลอดภัย ปัญหาและโอกาสในการพัฒนาการผลิต รวมทั้งปัจจัยเงื่อนไขต่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่เกษตรกรมีส่วนร่วม (Farmer Participatory Research: FPR) ตามแนวคิดงานวิจัยระบบการทำฟาร์ม (Farming Systems Research) ซึ่งมีขั้นตอน คือ การตั้งวัตถุประสงค์การสำรวจพื้นที่เพื่อกำหนด พื้นที่เป้าหมาย การวิเคราะห์ปัญหาและโอกาสในการพัฒนา การวางแผนและ การทดสอบเทคโนโลยีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการขยายผล และการประเมิน ผลการเรียนรู้เทคโนโลยี ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้พัฒนาการในการผลิตทางการเกษตร ทำให้เห็นความเสื่อมถอยของความเข้มแข็งของระบบชุมชนในมิติทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมสัมพันธ์อยู่กับรูปแบบการผลิต เมื่อเกษตรกร เรียนรู้ระบบนิเวศเกษตรกรรม ศักยภาพ และข้อจำกัด ทำให้เกษตรกรมีความ รู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาทางการผลิตร่วมกับ นักวิชาการ คือ การจัดการความ เค็มของน้ำเพื่อการปลูกพืชผักการปรับปรุงระบบการให้น้ำแบบ สปริงเกอร์และ แนวทางการปฏิบัติที่ดีในการบำรุงรักษาดิน การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชนหลักเมตรเป็นการพัฒนาเชิงระบบประกอบด้วย ระบบนิเวศเกษตรกรรม ระบบการรวมกลุ่ม ระบบมาตรฐาน และระบบตลาด การยอมรับเทคโนโลยีจาก นักวิชาการจนเกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างต่อเนื่องซึ่งขึ้นอยู่กับ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกษตรกรสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วย ตนเอง และการวางบทบาทอย่างเสมอภาคกันระหว่าง เกษตรกรกับนักวิชาการ นอกจากนี้ปัจจัยด้านกายภาพ (Physical factor) และปัจจัยทางด้านเทคนิค (Technical factor) แล้วปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (Economic factor) และปัจจัยทางด้านสังคม (Social factor) ก็มีผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

2. การพัฒนากิจกรรมแบบมีส่วนร่วมท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา พบว่า

2.1 การสร้างระบบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชน หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านอุแบ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตาและบ้านบันนังกะแจะ ตำบลธารโต อำเภอดุสิต กลุ่มเกษตรกร ประชาชนชุมชน ได้ร่วมกันขับเคลื่อนการสร้างเครือข่ายระบบการรับรองมาตรฐานแบบมีส่วนร่วม (PGS) เพื่อเป็นการสร้างระบบการรับรองผลผลิตเกษตรอินทรีย์ ในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านอุแบ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตา และบ้านบันนัง

กะแจะ ตำบลธารโต อำเภอธารโต ในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและตัวเกษตรกร ผู้ผลิต เกษตรอินทรีย์เอง ในการสร้างมาตรฐานของการทำเกษตรอินทรีย์ว่ากลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านอุแบ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตา และบ้านบันนังกะแจะ ตำบลธารโต อำเภอธารโต นั้นได้ทำเกษตรอินทรีย์จริง มีมาตรฐานรองรับ สามารถสื่อสารกับผู้บริโภคได้อย่างเต็มภาคภูมิว่า ผลผลิตที่ ออกมาเป็นผลผลิตอินทรีย์ ซึ่งกระบวนการรับรองมาตรฐานอย่างมีส่วนร่วม นั้นมี กระบวนการส่วนหนึ่งที่ ผู้บริโภคหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจ/เยี่ยมชม แปลงเกษตรกรได้ สื่อสารให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ผู้บริโภครู้ถึงแหล่งที่มาของผลผลิต ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและเกิดการบอกต่อ เป็นการเพิ่มช่องทางการตลาดในรูปแบบหนึ่ง การรับรองมาตรฐานแบบมีส่วนร่วม (PGS) นอกจากการสร้างเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภค เป็นเครื่องรับรองการันตี ผลผลิตเกษตรอินทรีย์แล้วนั้น การรับการรับรองมาตรฐานแบบมีส่วนร่วม (PGS) ยังเป็นสิ่งที่ใช้ในการ จำแนกผลผลิตในพื้นที่ว่าเป็นผลผลิตอินทรีย์ ผลผลิตผักปลอดภัย ผลผลิตผักไฮโดรโปนิก หรือผลผลิต พืชผักทั่วไป สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาภรณ์ สุขเกษม (2559) ได้การศึกษาแนวทางการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืนของโครงการเมืองเกษตรสีเขียว (Green Agriculture City) มี วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อประเมินผลและวิเคราะห์ศักยภาพของโครงการเมืองเกษตรสีเขียว จังหวัด ราชบุรี ศึกษาการจัดการห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเกษตรปลอดภัย และแนวทางการพัฒนาไปสู่ รูปแบบธุรกิจการเกษตรแบบยั่งยืน โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสอบถามเชิงโครงสร้างจากกลุ่มเกษตรกรตัวอย่าง ผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญของหน่วยงานภาครัฐ ผลการวิจัยพบว่า การประเมินผลของโครงการเพื่อประเมินคุณภาพชีวิตของเกษตรกรจากการ เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดภัยกับกลุ่มปลูกผักแบบเคมีทั่วไปพบว่า กลุ่ม ปลูกผักปลอดภัยมีรายได้เฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 19,742 บาทซึ่งต่ำกว่ากลุ่มปลูกผักแบบเคมีรายได้ เฉลี่ยต่อไร่เท่ากับ 36,298 บาท เป็นผลมาจากการลดใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งผลผลิตทำให้ปริมาณผลผลิต ต่อไร่ต่ำกว่า ข้อมูลด้านต้นทุนเฉลี่ยพบว่า กลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีต้นทุนเฉลี่ยต่อไร่ต่ำกว่าการ ผลิตแบบเคมีเท่ากับ 4,782 บาทต่อไร่ ข้อมูลด้านสุขภาพอนามัยพบว่า ผลตรวจเลือดจากความ เสี่ยงการสัมผัสสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเกษตรกรกลุ่มปลูกผักปลอดภัยมีผลเลือดอยู่ในระดับ ปลอดภัยแต่เกษตรกรกลุ่มเคมีผลตรวจเลือดอยู่ในระดับเสี่ยงและไม่ปลอดภัย จากผลการวิจัยสรุป ได้ว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ภายใต้โครงการเมืองเกษตรสีเขียวมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยสามารถลด ต้นทุนการผลิตและมีสุขภาพอนามัยที่ดี ผลการวิเคราะห์ด้านการจัดการห่วงโซ่อุปทานกระบวนการ ต้นน้ำถึงปลายน้ำมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างมูลค่าเพิ่มและความเชื่อมโยงภายในห่วงโซ่ อุปทานตั้งแต่กระบวนการผลิต การรวบรวมผลผลิตและการจำหน่ายผลผลิตให้กับผู้บริโภค ผลการ ประเมินศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรมีจุดแข็งด้านผลผลิตได้รับรองมาตรฐานความปลอดภัย (GAP) ใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสานทำให้มีการจัดการด้านปัจจัยการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย ที่ดินน้ำ และปุ๋ย ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของจังหวัดในการอบรมความรู้ด้าน การเกษตรและสนับสนุนด้านงบประมาณ การสร้างช่องทางการจำหน่ายผลผลิตผ่านตลาด เกษตรกรซึ่งเกษตรกรมีอำนาจในการกำหนดราคาผลผลิต การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงเกษตรช่วยสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรในการจำหน่ายผลผลิตและสินค้าแปรรูป

2.2 การสร้างตลาดแนวใหม่โดยใช้ช่องทางการค้าออนไลน์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านอุแบ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตาและบ้านบันนังกะแจ ตำบลธารโต อำเภอธารโต การทำการตลาดก็หันมาใช้ช่องทางในการสร้างตลาดแนวใหม่โดยใช้ช่องทางการค้าออนไลน์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเกษตรกรรุ่นใหม่ในพื้นที่ที่ต้องปรับตัว และพร้อมกับการใช้เทคโนโลยีมาใช้เป็นตัวช่วยในการจำหน่าย การทำการตลาดรูปแบบใหม่ เช่น การทำการตลาดเพื่อการเข้าถึงลูกค้าโดยตรงอย่างการขายพืชผัก ผลผลิตอินทรีย์ผ่านทาง Facebook, Line, Instagram, Tik Tok เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภาวดี สุขเกษม (2559) ได้การศึกษาแนวทางการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืนของโครงการเมืองเกษตรสีเขียว (Green Agriculture City) มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อประเมินผลและวิเคราะห์ศักยภาพของโครงการเมืองเกษตรสีเขียว จังหวัดราชบุรี ศึกษาการจัดการห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเกษตรปลอดภัย และแนวทางการพัฒนาไปสู่รูปแบบธุรกิจการเกษตรแบบยั่งยืน โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสอบถามเชิงโครงสร้างจากกลุ่มเกษตรกรตัวอย่าง ผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญของหน่วยงานภาครัฐ จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ภายใต้โครงการเมืองเกษตรสีเขียวมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยสามารถลดต้นทุนการผลิตและมีสุขภาพอนามัยที่ดี ผลการวิเคราะห์ด้านการจัดการห่วงโซ่อุปทานกระบวนการต้นน้ำถึงปลายน้ำมีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างมูลค่าเพิ่มและความเชื่อมโยงภายในห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่กระบวนการผลิต การรวบรวมผลผลิตและการจำหน่ายผลผลิตให้กับผู้บริโภค ผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรมีจุดแข็งด้านผลผลิตได้รับรองมาตรฐานความปลอดภัย (GAP) ใช้ระบบเกษตรแบบผสมผสานทำให้มีการจัดการด้านปัจจัยการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพประกอบด้วย ที่ดินน้ำ และปุ๋ย ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของจังหวัดในการอบรมความรู้ด้านการเกษตรและสนับสนุนด้านงบประมาณ การสร้างช่องทางการจำหน่ายผลผลิตผ่านตลาดเกษตรกรซึ่งเกษตรกรมีอำนาจในการกำหนดราคาผลผลิต การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วยสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรในการจำหน่ายผลผลิตและสินค้าแปรรูป

3. ผลการเสริมสร้างเครือข่ายท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา พบว่า

3.1 แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายท่ามกลางความหลากหลายในพื้นที่จังหวัดยะลา

การสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน หน่วยงานภายนอก การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ เกษตรกรในชุมชน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจร่วมกันของเกษตรกรในชุมชน เกี่ยวกับการสร้างแหล่งอาหารของตนเอง ที่มีความปลอดภัย และความหลากหลายของพืชผัก ทั้งนี้จะทำให้เกษตรกรได้ตระหนักถึงคุณค่าของการสร้างแหล่งอาหารของตนเอง หน่วยงานภายนอกที่เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิถีการผลิต เกษตรกรรม เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนของชุมชน ได้แก่ พัฒนาชุมชน ซึ่งทั้งหน่วยงานนี้จะเข้ามามีบทบาทในเรื่องของการสร้างองค์ความรู้และการพัฒนาเกษตรกรให้มีความสมดุลเพิ่มมากขึ้น และแนวคิดที่จะช่วยกันพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานศักยภาพของชุมชน

1. การเชื่อมโยงตลาดในพื้นที่ชุมชน การเชื่อมโยงตลาดในพื้นที่หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง บ้านอุแบ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตาและบ้านบันนังกะแจ ตำบลธารโต อำเภอธารโต เป็นกระบวนการขับเคลื่อนที่เกิดจากการทำงานร่วมกันของกลุ่มเกษตรกร ประชาชน ในการ

เชื่อมโยงประสาน สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภค หน่วยงานภาคีเครือข่ายในพื้นที่ทั้งหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานเอกชน โดยเน้นการเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่ให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนการทำงาน เกษตรอินทรีย์ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล สาธารณสุขอำเภอ ศูนย์การเรียนรู้ เกษตรอำเภอ และพัฒนาชุมชนอำเภอ เป็นต้น โดยใช้หลักในการขับเคลื่อนและยึดโยงสร้างความเข้าใจร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฬารัตน์ ถาวร (2550) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม ยั่งยืน พบว่าสาเหตุที่ทำให้แกนนำเกษตรกรเปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนเนื่องจาก แกนนำ เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนมีปัญหา อุปสรรค ดังนี้ 1) ปัญหาด้านสุขภาพ เช่น อาการ แพ้ยา อาการที่สารพิษตกค้างในร่างกายทำให้เกิดการช็อก หรือเลือดมีสีดําเข้ม เป็นลม วิงเวียน ศีรษะ ผิวหนังมีลักษณะไหม้เกรียม เป็นต้น 2) ด้านเศรษฐกิจ ค่าใช้จ่าย ต้นทุนการเพาะปลูกใช้ เงิน จำนวนมากเนื่องจากการใช้สารเคมี การเป็นหนี้จากการกู้ยืมเงินทั้งในระบบและนอกระบบ 3) สภาพดิน เนื่องจากหน้าดินถูกทำลายจากการใช้สารเคมี ดินขาดแร่ธาตุที่อุดมสมบูรณ์และระบบ นิเวศบริเวณนาถูกทำลาย ลักษณะทางสังคม พบว่า การสนับสนุนทางสังคมต่อการทำเกษตรกรรม ยั่งยืนของแกนนำเกษตรกรมีส่วนสำคัญทั้งการสนับสนุนทางสังคมจากครอบครัวซึ่งอยู่ใกล้ชิดและเป็นกำลังใจสำคัญในการทำงาน การสนับสนุนทางสังคมจากเพื่อนบ้าน การสนับสนุนทางสังคมจาก ครูหรือผู้รู้ และการสนับสนุนทางสังคมจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมสัมพันธ์ในชุมชน การถ่ายทอดทางสังคมผ่านอาชีพ ผ่านตัวแทน เช่น สถาบัน องค์กร หรือกลุ่ม และการถ่ายทอด ผ่านสื่อสารมวลชนทั้งโทรทัศน์และวิทยุซึ่งเป็นการสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียน แลกเปลี่ยน และเกิดประโยชน์ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนลักษณะทางจิตใจของแกนนำเกษตรกร พบว่า ลักษณะทางจิตใจมีความสำคัญที่ทำให้แกนนำเกษตรกรสามารถแก้ปัญหา อุปสรรคในการประกอบ อาชีพได้ดีมีดังนี้ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ลักษณะใฝ่เรียนใฝ่รู้ของแกนนำเกษตรกร ได้แก่ การคิดแบบ วิทยาศาสตร์ ลักษณะกล้าเสี่ยง การควบคุมตนเอง โดยคิดไตร่ตรองถี่ถ้วนด้วยความตั้งใจให้เกิดผล สำเร็จที่ดีและมีคุณภาพในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของแกนนำเกษตรกร

2. หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการใช้ปรัชญาหลักเศรษฐกิจพอเพียงมา ประยุกต์ใช้และชี้ให้เห็น ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ บุคคล ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากในพื้นที่ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยยึด หลักความพอเพียงมาเป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ ซึ่งความพอเพียงในที่นี้ หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความ จำเป็นที่จะต้องมีการภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้อง อาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำความรู้ต่างๆ ที่เกิดจากการศึกษา และพัฒนาตนเองมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และที่สำคัญจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในชุมชนให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สามารถปรับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ สมดุลและพร้อมต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และ วัฒนธรรมจากโลกภายนอก บนฐานความพอเพียงและการทำเกษตรอินทรีย์สอดคล้องกับงานวิจัย

ของณิชา สุขสบาย และคณะ (2554 : บทคัดย่อ) สรุปได้ว่า การจัดการรูปแบบการผลิตและการจัดการผลผลิตสู่ตลาดของเกษตรกรคลองจินดาทั้ง 5 สวน นั้น เป็นการผลิตในหลากหลายลักษณะทางการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรยั่งยืน และการจัดการผลผลิตสู่ตลาดในท้องถิ่นที่มีขนาดเล็ก รวมถึงตลาดกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจสุขภาพ ทำให้รูปแบบ การผลิตและ การจัดการผลผลิตของชาวบ้านตำบลคลองจินดาทั้ง 5 สวนมีความแตกต่างจากการทำเกษตร โดยทั่วไปที่เน้นการค้าเป็นด้านหลัก กล่าวคือ เน้นความสุขของผู้ผลิตรวมทั้งมุ่งหวังให้ผู้บริโภคเกิดความพอใจ ในผลผลิตที่มีคุณภาพและปลอดภัย เหตุผลเบื้องหลังในการผลิตและการจัดการผลิตของเกษตรกรยังสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นเพียงนี้พอ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก แต่บูรณาการแนวคิดการทำเกษตรที่หลากหลายให้เข้ากับสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกัน จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการทำการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง และประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับงานวิจัยของพัชรพรรณ ยาโน (2552) ได้ศึกษาวิถีชีวิตกับการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสาน พบว่า 1. รูปแบบการทำเกษตรผสมผสานมีหลักการสอดคล้องกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ ของแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและยังสอดคล้องกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอื่นๆ เช่น วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ พุทธเกษตร เกษตรกรรมธรรมชาติ อีกทั้งพบว่า อาชีพเกษตรกรนอกจากจะทำเพื่อเป็นการหาเลี้ยงชีพแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและเป็นหนทางแห่งการพัฒนาตนเองไปสู่ความสมบูรณ์ของการเป็นมนุษย์ 2. หลักคิดและแนวทางในการดำเนินชีวิตของเกษตรกรแบบผสมผสานสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน มีการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง คือ มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง และปฏิบัติตนสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม นอกเหนือจากการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตแล้ว ยังยึดหลักการปฏิบัติตามวิถีทางธรรมชาติ ทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีครอบครัวที่อบอุ่น มีความพึงพอใจในชีวิตและ มีความสุขอย่างยั่งยืน 3. อุปสรรคและความสำเร็จ พบว่าปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือ ปัญหาจากภัยธรรมชาติและจากการทำการเกษตรแบบสวนกระแสสังคมในอดีต ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จคือ ความมุ่งมั่น อดทน ความเพียรและการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมด้วยรูปแบบของตนเอง 4. การเชื่อมโยงทางสังคม พบว่า เกษตรกรแบบผสมผสานมีการขยายผลความสำเร็จของตนเองเพื่อเชื่อมโยงกับสังคม เช่น มีการสร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและรวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ 5. การพัฒนาอาชีพ พบว่า การเข้าสู่อาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานได้รับอิทธิพลจากครอบครัวหรืออาชีพของบิดามารดา มีความพึงพอใจในอาชีพของตนเองและมีการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

ง่ายงาม ประจวบวัน. (2558). *การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ชุมชนบ้านหลักเมตร ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม*. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 7(4) ตุลาคม-ธันวาคม 2558.

- จุฬากรณ์ ถาวร. (2550). การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของแทนน้ำ
เกษตรกรจังหวัดสุพรรณบุรี. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ณิชา สุขสบาย และคณะ. (2554). รูปแบบการเกษตรของชาวลองจินดาที่สอดคล้องกับ แนวคิด
เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร.
- พัชรพรรณ ยาโน (2552) วิถีชีวิตกับการพัฒนาอาชีพของเกษตรกรแบบผสมผสานในจังหวัดชุมพร.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์. (2544). มุมมองการแก้ไขปัญหาเกษตรกรทั้งระบบ. จาก
http://www.sathai.org/autopagev4/show_page.php?topic_id=417&auto_id=24&TopicPk=. สืบค้นวันที่ 20 มีนาคม 2565.
- สุวินัย รันดา. (2543). การพัฒนาเกษตรยั่งยืน : มิติใหม่และการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม. รายงานการ
สัมมนาระบบเกษตรแห่งชาติ กรุงเทพฯ 15-17 พฤศจิกายน 2543.
- สุภาธินี สุขเกษม. (2559). การศึกษาแนวทางการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืนกรณีศึกษาโครงการเมือง
เกษตรสีเขียวของกลุ่มเกษตรกร ตำบลบ้านสิงห์ จังหวัดราชบุรี. เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2559). แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก
http://www.oae.go.th/download/journal/development_plan2559.pdf.
- อรุณ อวนสกุล. (2543). การพัฒนาเกษตรยั่งยืน : แนวทางและดัชนีชี้วัด. รายงานการสัมมนา
ระบบเกษตรแห่งชาติ กรุงเทพฯ 15-17 พฤศจิกายน 2543.